

ЛАРА
ЂОРЂЕВИЋ

БОЈА
БЕСКРАЈА

■ Laguna ■

Copyright © 2019, Лара Ђорђевић
Copyright © овог издања 2019, ЛАГУНА

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Учиџељима

ПРОЛОГ

Први догађај који је, према породичној историји Николића, наговестио Ленкин пут збио се једне давне зимске ноћи обележене чудним знамењима којима се тек наредног јутра пронашло објашњење. Било је вече пред Ленкин пети рођендан, а велики салон куће у Крунској улици био је испуњен мирисом куваног вина, дуванским димом и гласним разговором. У једној врсти књижевно-уметничког салона, окупио се живописни свет.

Од домаћих били су присутни Милица Николић, Ленкина бака, и стари породични пријатељ Ђура Димитријевић.

Као чланица Женског друштва, врло ангажована у листу *Домаћица*, Милица је предводила део кружока окренутог добротворном раду. Била је ћерка богатог тополског трговца и већ дванаест година удовица Власте Николића, који је 1877. у рату с Турцима пао код Ниша. По повратку из Париза, где је студирао за инжењера, Власта се окружио београдским уметничким круговима, али је тек с Миличиним доласком у његов живот салон добио форму

и сталност. Врата куће у Крунској потом су се затворила. Милица је остала сама. А онда, мало-помало и уз помоћ Властиних пријатеља Ђуре Димитријевића и Ђоке Павловића, почела је да се враћа у живот. Управо је потреба за уметничким салоном – иако их у вароши није мањкало – била изговор и мамац на који се Милица ухватила да врата своје куће никада више не затвори.

Ђура Димитријевић је становао у Ресавској, али је живео у Крунској. Ту је пио јутарњу кафу, читао новине, ручао, вечерао. Милице је био човек од најдубљег поверења, онај за којег није било нерешивих питања. Милица и Ленка биле су му породица коју никада није имао. У краткотрајним периодима немилости, као пијани ђуран лутао је чаршијом и чекао отопљење. Био је један од обавештенијих људи у Београду, а у Миличином салону имао је функцију руководиоца *ширих друштвених активности*. Оне су обухватале најразличитије делатности: закулисне сусрете заступника супротстављених политичких странака, умиривање разгромађених представника штампе, извлачење из најразличитијих сосова унесрећених уметника и још сијасет других најзубудљивијих активности према потреби и приликама.

Глумачку фелу представљали су Милка Гргурова, Јелисавета Јеца Добриновић и Пера Добриновић. Госпођа Гргурова дошла је са мужем, руским царским и гардијским официром Константином Алексићем. Од сликара су присуствовали супружници Полексија, ћерка песника Матије Бана, и њен муж Стева Тодоровић, оснивач Народног позоришта и Првог београдског певачког друштва, одличан баритон, глумац-аматер, позоришни декоратер, наставник цртања у Реалци и први српски наставник гимнастике. Сликање је учио у Бечу и Минхену. Њихово свадбено путовање у Фиренцу претворило се у студијску надградњу. У галерији Уфици младом брачном пару било је дозвољено

копирање дела старих уметника, Тицијана, Рафаела, Рубенса. Однедавно Ленки је држао часове цртања.

Просвету су заступали Катарина Миловук, управница Више женске школе и наставница у њој, председница Београдског женског друштва, која је основала лист *Домаћица* из сенке, и Милорад Поповић Шапчанин, професор, новинар, књижевник, управник Народног позоришта у два мандата, уредник листа *Домаћица*, преводилац Шилера, Гетеа, Шекспира, Шелија, Игоа, Пушкина. Господин Поповић стигао је у друштву супруге Милке, сестре писца Лазе Лазаревића.

Са малим закашњењем, јер је с краљем Миланом имао важна посла у вези са закључењем једног државног зајма од четрдесет милиона динара, у друштву своје виолине придружио им се господин Ђока Павловић. Човек изузетног образовања, био је од оних што им се, услед широких интересовања и врхунске посвећености сваком раду, тешко одређивала струка. Права је завршио 1862. у Паризу. Отуд је, поред манира, донео виолину на којој је виртуозно свирао. Непуних десет година касније основао је Смедеревску кредитну банку, па је ускоро стекао углед врсног финансијера. Након три године успешног руковођења банком изјавио је да је уморан, па је пошао даље. Био је судија највишег суда, напредњачки министар финансија, министар правде, министар спољних послова, па посланик у Риму. Милина је била слушати о утисцима које су на њега оставили обилазци италијанских музеја и других знаменитости. Од оних који никада не престају да уче, своје је бављење у Риму искористио за усавршавање знања из уметности и историје. Одевен по последњој моди, у скупоценој бунди, увек у фијакеру и никада пешке, у свако је друштво уносио тон нарочите отмености. Власту Николића, Миличиног мужа, упознао је у Паризу. Већ тридесет година био је пријатељ

куће Николића и, поред Ђуре Димитријевића, који је са Ђоком и Властом чинио нераздвојну париску тројку, био човек од највишег поверења.

Тема вечери била је позоришна декорација за Шекспировог *Оиела* у Народном позоришту. Милорад Поповић Шапчанин одлучно је тражио дораду. Хтео је да се с постојећом нешто учини, али се из његових речи никако није могло утврдити шта. Што је дуже говорио, сликару Стеви Тодоровићу све је мање била јасна управникова намера. По тренутној реакцији на предлог, видело се, међутим, да се није нарочито ни трудио да разуме. Снагу је усмерио на доказивање изврсности декорације, да би светогрђе било мењати је, да су глумци на ту сцену навикли.

– Ма, господине Стево, не искам какве грдне измене. Мени, као дисциплинованом човеку, годи ваша немачка црта, јасан цртеж и сигурна рука. Ал’ све је то код вас некако епски... круто, брате мили. Отело је то! Шекспир! Разиграност и кад је трагична!

– Тврдим, господине Поповићу, да је Отелова сцена готово савршена!

– Сувише је строго... одређено. Боје су... – видело се да Шапчанин тражи благе речи како не би увредио пријатеља – јаке... насрћу, боду очи! Не може се Отело метати у хајдук Вељкове хаљине!

– Боје, кажете? Па зар бисте хтели да вам Отело седи у каквом париском борделу? Знам ја шта је то. А и казаћу вам: то је помодарство, драги мој. Да, да. Немојте порицати. Ударио импресионизам, као куга се шири светом. Сваком паметном човеку јасно је да ће проћи као што свака болест пролази. Ал’ док не прође? Шта ћемо дотад? Мењати сцену! Ето нам решења. Не ради се то тако у великим кућама, а Народно позориште мора да остане управо то што сте управо ви и господин Глишић од њега направили.

Похвала је, наравно, врло годила Шапчанину, свесном и поносном на свој управнички успех. Народно позориште је управо проживљавало златне године, а управник је био човек великих идеја и довољне снаге да их оствари. Био је, међутим, и истрајан, чак непопустљив у највишим стремљењима, и врло незадовољан тренутном немогућношћу да се јасније изрази.

– Ама какав бордел, молим вас лепо. Велим вам да би сцену ваљало оживети, натерати је да игра уз представу, а не против ње.

На то је сликар, као главни адут, потегао позоришног драматурга Милована Глишића, који му је хвалио сцену и никад јој никакве замерке није нашао. Управник је одговорио како се том глумачком адвокату не може веровати кад је реч о изгледу сцене јер, као што је вечито спреман да стане на страну глумаца, тако је јасно да се ни у рад декорације неће мешати. Потом је Тодоровић отворио Шекспирова дела и стао да чита за полемику важна места из *Ојшела*. Та пријатељско-уметничка расправа могла се отегнути до зоре, али су и остали гости Миличиног салона имали шта да кажу. Неговано дружељубље развијало се тако у многим и непредвидивим правцима, час западајући у вртлоге, па врцајући и ритајући се севало до неслућених врхунаца духа.

Милка Гргурова жалила се на непоштовање рада глумица, увек слабије плаћених од њихових колега. Тако је уосталом било одвајкада, и то не само у Београду. Са истом неправдом сусрела се још 1864, кад је, као глумица Српског народног позоришта из Новог Сада, гостовала у Винковцима са представом *Мерима* Матије Бана. За последњих двадесет година, колико је у Београду, ништа се није променило. Још увек се бори са истим невољама с којима се сусретала кад ју је Јован Ђорђевић 1869. примио

у београдско Народно позориште. *Посмрћна маска кнеза Михаила* била је прва представа одиграна у новој позоришној згради, а да је добри кнез жив, можда би и са женским правима ишло лакше. Ово достојанствено јадиковање велике позоришне трагичарке, чији је поглед одавао склоност тужном току мисли, здружно су одобрили сви, мада је женски део друштва био нарочито гласан.

Катарина Миловук, као истакнути борац за женска права, једва је дочекала прилику да стане уз своју паметну бившу ученицу, која је тако одлучно заступала професоркине ставове. Поменула је своју другу ученицу Зорку Тодосић, одличну глумицу, чија би немирна природа много радости могла да донесе свету, само да је друштво правичније организовано и да је свој врхунски таленат могла да гради друкчије, а не као фатална жена. С тим се сасвим сагласила Јелисавета Добриновић, окретна ћерка попа Луке Поповића, иначе Зоркина тетка, и сама упозната са неприликама жена посвећених Талијином храму. Госпођа Јеца, која је за улазак у глумачки свет још као врло млада девојка поставила услов да увек игра средовечне жене, управо је била побрала високе похвале за улогу Крезаве бабе у комедији *Расџикућа* Фердинанда Рајмунда, али чак ни њој, благе нарави, ванредно савесној, увек дисциплинованој и омиљеној код публике, није било могуће да не примети лакоћу с којом се кроз свет уметности пробијају глумци, на челу с њеним супругом Пером Добриновићем. Говорила је о томе шаљиво, али увек на правим местима и пред правим људима, стављајући им до знања да неповољне прилике примећује, иако им не дозвољава да јој наруже живот.

Госпођа Милка, Шапчанинова жена, врло је разложно анализирала један текст Полексије Тодоровић, управо објављен у *Домаћинци*, па је приметила да се о госпођа Полимим сликама увек мање говори него о сликама њеног мужа

Стеве, као што се сликаркина књижевна постигнућа помињу тек уз навођење имена знаменитог оца Матије Бана. Сликарка је потврдила да то заиста може да увреди, али да од тога нема много вајде, па се задовољила тиме да живот проведе усмерена на своју поетику, без обзира на мишљење света. То је, наравно, изазвало големи ватромет. Катарина Миловук се оштро успротивила захтевајући већи ангажман свих жена у друштву и њихову тврду непопустљивост, у чему ју је, побравши нарочите женске похвале, подржао Константин Алексић, муж Милке Гргурове.

– Борба је пред женама, али одговорност за бољи и праведнији свет лежи и на мушкарцима – рече Милица Николић, лагано се окренувши Шапчанину, који је поред других својих делатности уређивао *Домаћицу*. – Чак и *Домаћицу*, коју је осмислила жена – она се скоро неприметно наклони Катарини Миловук – и која је женски лист, уређују мушкарци. То не само што није природно него сам уверена да би женско руководство и женска реч унели друкчију живост и учинили је привлачнијом.

– Сасвим сте у праву, драга госпођо Милице – борбено узвикну Катарина Миловук, као да зове на јуриш. – На мушкарцима је обавеза да се повуку и уступе узурпирана места. А то мора да потекне управо од оних на положајима. Од вас, драги господине – унесе се она свом својом горопадношћу у лице Шапчанину.

– Ма радо бих ја, госпођо, али... – поче он нешто шаљиво, што само још више ражести госпођу Миловук.

– Кад сте ради учинити што, а ви онда платите глумице као што плаћате глумце. Платите их за сваки допринос позоришту. Зашто не платите превођење драмских текстова? Госпођа Милка Гргурова преводи текстове са немачког и француског за потребе позоришта. А да ли јој је за тај рад плаћено?

– О томе ја не одлучујем – бранио се Шапчанин. – То је до министарства...

– Изговори! Увек само пребацивање одговорности на другога. А да ли сте предложили буџет за једнаке плате и трошкове превођења? Сигурно је да нисте. А ја тражим да ме уведу у бирачки списак. И знате шта се десило? Ништа! Нису ме уписали. Али тражићу опет, и одбиће ме још педесет или петсто пута, али ће петсто први пут усвојити захтев.

– Не спорим да све речено стоји и уверавам вас да бих се први јавио за стицање каквог чаробног штапа којим би се као у старим арапским причама могло махнути, па створити лепше и боље – умеша се Стева Тодоровић. – Бојим се ипак да ће се путем који предстоји путовати полагаано, много спорије него што желимо. Нема још ни десет година како је Кнез Михаилова улица добила надалеко познат тротоар од камених плоча, па нагло напушта вековну турску физиономију. Ничу палате, али још увек је ово полутурска варош. И данас људе салећу чудни страхови. Ви, госпођо – обрати се он Катарини Миловук – заступате врло оштар, мада људском разуму природан став. Има тридесет пет година како је неки Стојан Николић замислио да оснује гимнастичку дружину, па објавио то у *Војвођанки*. Позивао се јадник на германске обичаје и навику практиковања телесних вежби. А у Београду и данас полиција брани играње билијара с образложењем да се због њега дешавају туче, а млади одају беспослицењу. Родитељи држе децу подаље од фискултуре и спорта у страху да се не обогале – заврши сликар, који је по мајци био у сродству са Васом Чарапићем, па је, поред стечене госпоштине, задржао много од старе породичне срчаности.

На то се госпођа Гргурова, тек да боље илуструје примитивизам средине, надовеза причом из личног искуства о

понижавајућем тражењу дозволе неопходне за закључење брака између глумице и официра.

– Да не беше краљице Наталије, не бисмо добили ту дозволу. Глумица и официр, није пристojно, каже закон. Могла сам да учествујем у рату с Турцима 1876. и '77. године, да за то будем одликована Крстом милосрђа, али је о томе с ким ћу да живим морао да одлучи двор.

То помињање двора као да малко расхлади друштво, што из одсуства истинског интересовања, што из респекта према домаћици, лично и по породичној традицији одавној краљевској кући Обреновића. Госпођа Милица замоли Катарину Миловук за музицирање на клавиру, а ова одмах пристаде, па засвира Бетовенов комад, дајући му печат сопствене борбености. То причини велики ужитак свима, а посебно господину Павловићу. Он наједном живну и повуче у страну Стеву Тодоровића.

– Драги господине – рече Ђока Павловић, добродушно као увек у личном опхођењу – допустите да вас старији човек посаветује: свако од нас има свој велики задатак и добро је кад га човек открије, призна и поштено му се посвети. Ваша настојања на пољу друштвеног усавршавања сваке су хвале вредна. Ликовни опус можда вам неће бити велики, али ћете у историји свакако оставити трага. Али ма шта да радите и било којим послом да се бавите, ако желите свежину духа и кључеве безграничне ризнице стваралачког потенцијала, морате остати отворени за ново. А сад ме извините, моја виолина предуго је боравила у затвореном.

Али, пре него што отвори коферче с инструментом, што уосталом никако није учинио самоиницијативно већ на тиху, љупку молбу старе пријатељице Милице Николић, господин Ђока учини нешто сасвим несвојствено себи: уз чашу доброг француског коњака, у којој је уживао од почетка вечери, он затражи шољу топлог млека. Друштво

на трен заћута јер такав се тип ексцентричности од човека без *баналној оквира* није могао очекивати. Ђока Павловић ништа не објасни, већ се заузео штимовањем виолине, па разговор убрзо изнова плану.

Наредног јутра, док је одговарала на приспелу поруку, Милицу Николић трже шкрипа велике комодe, у чијем је горњем стакленом делу држала кристалне чаше и шољице од порцелана. Ђура Димитријевић, који је уз јутарњу кафу прелиставао дневну штампу, скочи да дохвати жарач, мислећи да се то миш ушуњао у кућу. Обоје застадоше, међутим, јер се међу чинијама за супу и тањирима за свечане прилике указа мајужна Ленкина прилика. Буновна и рашчупана, она им пожелe добро јутро, док је госпођа Милица већ ређала драматичне слике са трагичним крајем, присећајући се да је читаве претходне вечери мало-мало погледала на одшкринута враташца све спремајући се, па заборављајући да их затвори. У забуни и уплахирености, она једва пронађе речи:

– Ленка, ти си сву ноћ провела у комоди?! Побогу, дете, знаш да сам забранила те ноћне журеве под столовима и иза наслоњача!

– Бако, први пут сам била у комоди, а то ниси забранила – рече Ленка озбиљно.

– Први пут си била у комоди! Где ти је памет, дете?! Могла сам да затворим комоду, да се у њој угушиш.

– То никако није могло да се догоди – одговори Ленка и принесе господину Ђури нешто што се испрва није видело у малим дундастим длановима. – Добро сам се припремила за твој жур, бако. Покушала сам да у комоди пробушим рупицу како бих могла да дишем ако се враташца затворе, али овај ножић вам, чика Ђуро, нешто не ваља. Ево изволите – она пружи Ђури поломљени перорез којем није било спаса – можда ћете моћи да га поправите.

– Па како си се онда припремила? Па ти си то господину Ђури украла перорез? – промуца згрануто Милица Николић.

– Нисам украла. Крађа је кад не мислимо да вратимо, а ја сам хтела само да се послужим ножићем. Ми такав немамо у кући, проверила сам.

Милица начас затвори очи, па је блажим гласом упита:

– Ленка, зашто си то учинила? Зашто си поново изашла из кревета и провела ноћ у задимљеној соби у којој ти ноћу није место?

– Зато што је са вама занимљиво! – узвикну девојчица, којој одједном засијаше очи. – Зато што господин Тодоровић говори много лепше на журу него кад ме учи цртање. Уосталом, одлучила сам: хоћу да ме подучава мачевању. Већ ми је то помињао. Каже да мачевање добро протресе дух, и то ми одговара.

– Ленка, можеш ли да ми обећаш да се више никада нећеш искрасти из кревета и остати будна, сакривена у салону? – упитала је резигнирано госпођа Милица.

– Не могу. Сасвим ћу сигурно то учинити још много пута.

– А јеси ли бар нешто научила из овога што си направила?

– Научила сам да је науку важно приступити промишљено и с добрим алатом. Врло је пријатно током занимљиве ноћи имати уз себе ужину или макар топло млеко, мада ме је баш оно синоћ успавало, па о томе ваља промислити. Осим тога, одлучила сам да никако не постанем учитељица.

– Зашто, побогу?

– Уопште ми се не свиђа госпођа Миловук. Страшна је. Изгледа као загорело пиле. Да је учила мачевање, можда би друкчије било. Више бих волела да будем господин Ђока Павловић. Он врло лепо свира на виолини.

Тако је закључен случај *млека у комоди*. Госпођа Милица никада више није инсистирала на унукином ноћењу у

спаваћој соби. Ленки је прећутно дозвољено да се сакрије у неки угао салона – комода је била заувек забрањена – и присуствује журевима. На дан њеног петог рођендана са господином Тодоровићем су уговорени часови мачевања, како јој дух никад не би пропао и да би се осигурала да никада не постане учитељица. Са својим добротвором господином Ђоком Павловићем развила је диван однос. Он јој је причао чудесне приче о великим уметницима и сплеткама старих краљевских кућа, подучавао је музицирању на виолини и уметности узгајања цвећа, док је она цртала његове портрете, нудила га колачима и млеком и преносила мачевалачко умеће. Више година касније, са свог првог самосталног путовања, из Швајцарске је на поклон Ђури Димитријевићу донела прави швајцарски перорез.

Други случај, забележен као један од главних елемената Ленкиног личног мита, догодио се десет година касније.

У винограду Митровића на Топчидерском брду те се вечери решавало питање најновијег покушаја женидбе господина Ђоке Павловића. Оно што није успело кнегињи Јулији, деценијама се трудила да оствари краљица Наталија. Управо те 1898. умро је Јевта Павловић, оставивши огромно богатство од пет милиона динара у добротворне сврхе, под условом да приходе фонда доживотно ужива његов брат Ђока. Тако је удавачама из високог друштва господин Ђока постао још привлачнији, мада је друштвени углед добродушног човека и без те згодне околности непрестано растао. Тих дана краљица Наталија је слала експлозивне поруке из Бијарица и преко свог повереника пуковника Антонија Орешковића и своје дворске даме, Орешковићеве ћерке, Мице Цукић ковала заверу да заклетог нежењу ожени неком својом рођаком. Време је, писала је, да се с тим питањем једном заврши. Не пристаје озбиљном човеку врхунских манира да буде зврндов, а упорности

којом жалости женски свет морају се поткресати крила. Већ скоро пола века та женидба стоји као нерешена ствар београдских обреновићевских и напредњачких салона, и, након свега, господин Павловић даје врло лош пример млађима.

Иако човек од принципа и војнички чврстих ставова, Орешковић никако није могао да одбије свог племенитог налогодавца, па је, као некада за кнеза Михаила, којем је био лични пријатељ и најоданији сарадник, упро сву своју знамениту снагу да сврши тај посао од националне важности. Још од 1868, кад се нешто закачио са краљем Миланом, пуковник је с двором стајао рђаво, што је коначно печатирано 1886. пошто је одбио да се с војском умеша у изборе против радикала. Недуго потом намесништво је пензионисало Орешковића управо из разлога што је држао Наталијину страну. Његово животно дело стварања велике државе Јужних Словена пропало је са смрћу кнеза Михаила и сва је прилика да се од тога никада није сасвим опоравио. Увек спреман да витешки стане уз краљицу, међутим, Орешковић се с пуном силином револуционарног духа прихватио најновијег задатка. У стилу вештог конспиратора, који ништа не препушта случају, за сцену велике романсе изабрао је виноград Митровића на Топчидерском брду. Одмах је решено да се не преговара. По Орешковићевој стратегији, девојка је неколико дана раније допраћена у Београд како би свежа и одморна одиграла своју важну улогу. Требало је јегуљастог господина ухватити на препад и смотати га пре него што уђе у дефанзиву.

Позван је крем београдског друштва. Примљени су најбољи млади људи вароши, а међу њима професори Велике школе Јован Цвијић и Михаило Петровић, као и учитељ језика у Трећој београдској гимназији и кандидат за доцента на Великој школи Бранислав Петронијевић.

Пазило се да буду заступљени све проверено срећни парови и понеки оронули самац, тек да опомене и прикаже невеселу перспективу. Срећне су представљали Полексија и Стева Тодоровић и Јулијана и Милан Савић. Милка Поповић, већ неколико година Шапчанинова удовица, донела је сетни дашак обећања које је провејавало из њене некадашње брачне среће. Свежи удовци и удовице избегнути су јер није мудро додатно мрачити кад се у брачном котлу кува нова чорба. Милица Николић, предуго удовица да би ма какав мрак могла да донесе, и Ђура Димитријевић, весели самац којег нико озбиљно није ни покушавао да ожени вероватно због неодређеног, али блиског односа с госпођом Милицом, осим због друштвеног угледа, присуствовали су као најближи пријатељи будућег младожење. Од њих се очекивало да у кључном тренутку притекну и у корист заједнице буду језичак на ваги.

Девојка је у виноград стигла последња, праћена дамом, која од почетка до краја вечери није прозборила ни реч, и коморником, којем се на лицу видела досада, мање узвишена него што је желео. Одмах је била представљена младожењи, који се, након уобичајене куртоазије, с неприкривеном незаинтересованошћу одмах повукао.

Читаве је вечери господин Ђока одолевао, с успехом који га деценијама није изневерио. Никако није марио за настојања високе провадацике и правио се као да заверу не види. Он иначе уопште није био женомрзац нити га је ико икада чуо да говори нешто против брака. Као што никада није коментарисао политичке интриге ни полемисао чак ни као председник Народне скупштине, са много је такта прелазео преко женидбених наговарања, не пружајући нипошто лична објашњења.

Те вечери у Митровићевом винограду био је нарочито добре воље. Са професором Петровићем сит се испричао о

Микином свирачком друштву и старим техникама израде виолина. Служећи се из Павловићеве табакере, Мика Алас га је подробно известио о променама које доживљава музикантска слава његовог друштва. Узбуђење је тог пролећа било на врхунцу јер су се припремале патарице. Три године раније професор је на састанку друштва предложио установљење славе како би се тог једног дана у години одужили свим пријатељима у чијим су кућама на весељима дочекивани. Договорили су се да се првог дана славе примају само мушки пријатељи, а да се патарице, на које су долазили исти гости с породицама, без деце, одржавају најзгоднијег дана, три или четири месеца касније. Први се пут славило петог децембра 1896. и отад је та музичарска прослава стално расла и постајала све веселија.

Потом је слушао и саветовао госпођу Митровић, која се жалила на песнички надареног, али сувише присно везаног за друштво и кафану сина Милорада, такође присутног у винограду. Одраслом крај Народног позоришта, Милораду су идеја и позориште били све и свја, али су преко пута позоришта били *Дарданели*, у које је залазио најфинији свет. У том храму духа, добре кујне и подрума живели су писци, новинари, глумци и остале ноћобдије, а међу њима се млади песник добро осећао и учио да пије.

– Не могу то да разумем – рекла је сетно брижна мајка. – У нашој кући увек је владао мир. Волели смо се и били нежни једни према другима. Деци никада ништа није недостајало. Здравом су се развијала и имала најбоље услове за учење и рад. А Милорад... па ето, он је хајдук-одметник од породичне тоpline. Сањала сам његову успешну каријеру, велику породицу, децу. Пискара за кафанским асталом... Слутим, остаће сам. А и Душан и Велизар... – она тешко уздахну и нешто засузи, али одмах осуши очи. – Бар су нам ћерке добре.

Мада су ове речи искрено забринуте госпође Митровић ишле наруку Орешковићевом плану, господин Ђока се није нарочито потресао. Учинио је све да утеши добру жену, па се с Јованом Цвијићем упустио у разговор о његовом најновијем походу на источну Србију с циљем да истражи тектонске промене настале након земљотреса који је урушио плафоне пећинских дворана и изазвао улагање земљишта. Географ и новоизабрани члан Српске краљевске академије се, у складу са својим резоним да се рељеф успешније испитује на ногама него из професорског кабинета, и на седељци у Митровићевом винограду носио више као шумар или планинар, без салонске углађености и без трачка сујете, па је тако, бар на први поглед, представљао супротност кицошки одевеном Павловићу. А ипак су обе појаве чувале тиху ноту племените озбиљности што зна где јој је место и који јој је пут. Откад је 1893. млади географ, одбраном докторске тезе у Бечу, утемељио нову научну дисциплину *карсиологију* и свет подстакао да се бави генезом и морфолошком еволуцијом крашких области, а на Великој школи организовао проучавање антропогеографије и етнографије, дух му је знатно ојачао. Више није било некадашњег жала за медицином, на коју се није уписао због немогућности лозничке општине да му финансира студије у Бечу. Говорио је најлепше о професору Владимиру Карићу, који га је упутио на студије географије на Високој школи.

– Само топле душе у стању су да покрену људе на подвиг – рекао је Цвијић тихо и озбиљно, као да пред собом има професора Карића, истовремено придржавши Павловића, који се занео јер се у пролазу, ваљда изгубивши равнотежу, на њега навалио онај девојчин коморник. Професор то као да није ни приметио. Много сам научио од тог човека – наставио је Цвијић – али најважнија лекција је била неодавање самосажаљењу. Тек што сам кмекнуо, оштро ме је зауставио.

Наредног дана уписао сам се на студије географије. Никад нисам пожалио, а како време пролази, све ми очитије постаје да на том пољу, у том кршу, међу камењем, лежи мој животни задатак. Верујете ли ви, господине Павловићу, у *позвање* о којем су Платон и стари Грци тако лепо испредали?

У међувремену, Ђока Павловић је био Орешковићева покретна мета. Пуковник није био спреман да се лако преда, па је салетао Павловића и, мада је то чинио колико-толико одмерено, повремено је личио на дадиљу која је непрекидно за петама свом малом васпитанику. Господину Ђоки као да то нимало није сметало, дуго се, с Орешковићем и сликаром Тодоровићем, присећао питоме душе Љубе Ненадовића. Тодоровић је испричао детаљ из својих првих београдских дана, кад је као двадесетчетворогодишњи млади Европејац с Корнелијем Станковићем стигао у турску касабу да у њој живи од сликарства и шири културне идеје. Ненадовић, ког је знао још из Беча, становао је тада у београдском хотелу *Гранд* и у својој соби уређивао *Шумадинку*. Од два кревета Ненадовић је сликару уступио један, а за себе задржао онај с душеком. Тодоровић је волео то старо сећање и радо изнова причао како је већ следећег дана Ненадовићу украо душек, па је овај дан касније купио још један.

И Орешковић је имао дирљива сећања на племени-тог сина Проте Матеје. Везивала их је љубав према кнезу Михаилу, која се с Љубине стране морала утолико више ценити јер је потицао из чувене породице чврстим везама везане за супарничку династију Карађорђевића. Ако је било човека којем је било теже него Орешковићу због кнежевог убиства, онда је то био Љубомир Ненадовић. Иако на њега нико никада није сумњао, дотукла га је вест о умешаности кнегиње Персиде у тај злочин. Претрпео је нервни слом. Његов род био је умешан јер Персида је

била од Ненадовића, унука Љубиног стрица Јакова и жена Карађорђевог сина Александра. Ни пре тог кобног мајског дана 1868. није се користио сродством с Карађорђевићима, нити узимао заслуге за припадност најаристократскијој српској породици Ненадовића. Путовао је по свету, дружио се с Његошем и писао путописна писма. Тај дирљиви разговор прекинут је само једном и то новом неспретношћу оне ћутљиве девојчине даме која је у једном наглom окрету повукла столњак и оборила све са стола на под.

– Ни њега не оженисмо – вајкао се приправни Орешковић, враћајући се разговору и нудећи Павловића цигаретом јер је овај затурио своју табакеру, па ју је вазда безуспешно тражио по џеповима. – Али он је имао какво-такво оправдање: волео је једном и остао тој љубави веран до смрти.

– Назовите то слабошћу прастарог човека – рече Ђока Павловић – али све ме јаче очаравана недокучива силина с којом се поједини људи одају свом раду. Ето и вечерас, тај млади човек, професор Цвијић... та апсолутна посвећеност послу који више и није само обичан рад, већ нешто много узвишеније: дело које се живи. Тако је било и с Ненадовићем, а већ само то довољно је да се та добростива појава необично цени.

– Знате ли да је једном кад му се напио словослагач, а он решио да у ваљевског *Гласоношу* убаци још неки чланак, ставио наочаре, обукао раднички мантил и стао за пулт да сложи. Неко је ушао у штампарију и питао за господина Ненадовића, а Љуба је одговорио: „Није ту.“ Кад је човек, препознавши га, узвикнуо: „Па како није ту кад сте то ви, господине Љубо?“, добио је одговор: „Е кад сте ме већ уловили, онда седите па ме причекајте да нешто сложим“ – исприча Стева Тодоровић.

И тако се разговор наставио, све живљи и срдачнији. Чак се и пуковник Орешковић нешто опустио и тек с

времена на време чинио неуверљиве покушаје да Павловићу скрене пажњу на девојку. Та група је била тако занимљива да се убрзо проширила. Пришла јој је Милка Поповић и до једне прилично баналне сцене тако се чврсто била пришила Ђоки Павловићу да је изгледало да је баш ништа не може одвојити. Било је то одиста чудно. Где он, ту и она. Ако би начас напустио друштво да би се послужио вином, пошла би за њим. Није је се могао отрести чак ни онда кад је морао малко даље, до капута у којем му је остала изненада потребна бележница. Ту њену посвећеност приметили су сви, али она није попустила. Била је, уосталом, врло фина и није допуштала да се пређе мера доброг укуса, али је баш због тога њено понашање падало у очи.

А та банална сцена која је ослободила Павловића Милкиног друштва била је једнако необјашњива, и то само услед једног детаља који је искакао из уобичајеног. Док је Стева Тодоровић говорио још једну из низа анегдота о Ненадовићу, а група, којој су се у међувремену придружили госпођа Милица и Ђура Димитријевић, упадицама подстицала говорника, у собу је упало некакво момче огарављеног лица, с прашњавом капом и у искрзаном оделу, стало пред Ђоку Павловића и пружио му табакеру. Чак и да су били присебнији, не би одмах уочили несклад између тог чина и реченице коју је деран изговорио:

– Шта заповедате, господине?

Господин Ђока, и сам збуњен, начас се упиљи у придошлицу, па одговори:

– Чекај код фијакера, момче. И тако је време да пођем.

Дечко успут застаде пред несуђеном младом и без речи јој тутну у руку некакав смотуљак. Потом се изгуби кроз баштенска врата и нестале у мраку.

И то је било све, до часа кад се многе ствари разјаснише.

Након што је допратио госпођу Милицу до куће, Ђура Димитријевић се баш спремао да пође кад се изненада проломи рески звук. Допирао је из правца Ленкине собе. Испрва у мраку не разазнаше ништа, а потом месечева светлост обасја непознату сувоњаву фигуру. Госпођа Милица врисну и као без душе потражи осветљење. У тој појави која се мрштила крај прозора они препознаше оног гаравог момка из Митровићевог винограда. Не чекајући да прозборе, он резигнирано скиде прашњаву капу и по раменима му се просу бујна коса. Са тоалетног сточића дохвати марамицу, намочи је водом и стаде да умива лице. Госпођа Милица прогута нови врисак, а господин Ђура узвикну одушевљено, мада још увек ништа не схватајући. Пред њима се указа Ленка, наругушена и мрачна.

– Све одлично, ал’ траљава завршница – рече Ленка и фркнувши изађе из собе.

Док су узимали шоље топлог чаја, ћутали су: Ленка дубоко замишљена, Милица збуњена могућим објашњењима која јој се никако нису уклапала, Ђура из обзира према старој пријатељици.

– Ленка, несносно дериште, хоћеш ли најзад објаснити? – у пола гласа упита Милица држећи се за срце.

– Нисам дериште и нема шта да се објашњава.

– Има, има. Само ти почни, благо мени.

– Све је ишло као по лоју све до самог краја. Треба то усавршити – рече Ленка више за себе.

– Шта је ишло и шта ћеш да усавршаваш?

Видело се да Ленка није чула питање. Милица уздахну дубоко и постави следеће:

– Ти си била вечерас у Митровићевом винограду?

– А нисте ме познали? – живну наједном девојка. – Само је господин Павловић знао да сам ја, али и требало је да он зна. Ипак ми је био потребан фијакер до куће.

– Зашто си то учинила? Зашто си опет ишла тамо где ти није место?

– Морала сам да будем тамо – Ленка се нешто замисли, па настави: – А јесте ли видели како су хтели да смотају господина Павловића? Испрва ми је изгледала врло љупко... Мада, она можда и није знала за читаву ујдурму. Али они њени одмах су ми изгледали сумњиво. Професор Петронијевић је баш објашњавао оној страшно исправној учитељици Станки Глишићевој о слутњи да су птице настале од гмизаваца и да би то могао и да докаже само кад би нашао фосил и истражио да ли има кичму. Изузетно занимљив човек. А она... ух! Па ваљда се женско место у друштву може тражити и без те киселости. Зар одговорност и чипка не могу заједно? Уосталом, коме је још до тога? Ако цениш себе, шта те брига за друге? Жена коју описују као пристожну! И као милосрдну душу која *жали грује више нејо себе!* Је л' и њен брат Милован био тако... тако никакав? Увек ми се чинило да би морао бити...

– Ленка! Доста! – узвикну претеће Милица.

– Који други? И која девојка? – упита господин Ђура.

– Како који? Па зар ви не знате? Немогуће је да нисте приметили...

– Не знам за госпођу Милицу, али ја, Ленчице, немам појма о чему говориш.

– Оно двоје, стара дама и високи глистасти човек танких бркова и непријатна погледа, они који су допратили девојку којом су хтели да ожене господина Павловића. Намерили су да то пошто-пото учине, а како сама девојка није имала нарочитог успеха, решили су да... па, да малко припомогну. Украли су му табакеру и метнули у њу марамицу с њеним иницијалима и увојком косе. Ја сам наравно све то видела и чула. Једноставно тако, нашла сам се на правом месту, у право време.

– Ма какви планови? Каква марамица? Ништа не схватам – рече госпођа Милица.

– Али уопште не разумем зашто вам је све то тако важно кад се ионако срећно завршило. Добро. Господин Орешковић је учинио све како би господина Павловића оженио краљичином рођаком. То и сами знате, чула сам вас јуче како говорите о томе.

– Ми знамо, Ленка – рече госпођа Милица – али ти не би требало да знаш. Прислушкивала си разговор који те се не тиче.

– Добро, то сад уопште није важно – рече Ленка. – Важно је то да сам вечерас из свог скровишта чула оно двоје како смерају да коначно улове господина Павловића. Грозна жена је одглумљеном неспретношћу привукла пажњу друштва, а грозни човек је господину Павловићу украо табакеру. Било је то баш док је разговарао са оним дивним професором Цвијићем. Хтела бих, уосталом, да будем као господин Цвијић, да се бавим истраживачким послом.

– Одлично, Ленка, јер ћеш већ у понедељак првим возом у интернат. Негде што даље, у Москву, да њима тамо истражујеш и чупаш им нерве из корена – изрече госпођа Милица много пута поновљену претњу.

– Добро, разумем зашто им је била потребна табакера. Господин Ђока отвори табакеру, укаже се компромитујућа марамица и прамен косе, и Ђока Павловић је печен – рече Ђура Димитријевић као да решава једначину чији му резултат измиче. – Сећам се и да се узврпољио због нестанка табакере, па се служио од Орешковића. Али после ју је нашао. Знао да ју је отварао, али марамице није било. Па то си ти марамицу вратила девојци онда кад си излазила.

– Управо тако! – радосно узвикну Ленка. – Сад разумете. Украли су табакеру, а ја сам је украла њима.

– Али како? – упита Ђура очарано, док је Милица несрећно одмахивала главом.

– Лако! Срећни случај је хтео да неко од Митровића користи ричинус. Госпођа Митровићка, вероватно. То је због сина... баш брине – замисли се Ленка, па се врати теми.

– Углавном, видели сте другу, овога пута неодглумљену, дамину неспретност. Тако се исто из друштва изгубио и коморник.

– Боже сачувај – шапутала је Милица крстећи се.

– Дивно – говорио је Ђура, од одушевљења не досећајући се да очараност никако не би требало да показује пред пријатељицом. – И тако је Ђока Павловић још једном извукао живу главу.

– А помогла ми је драга госпођа Поповић. Кад ме је најзад препознала и чула шта смерају, одмах је пристала. Рачунала сам да ће се сетити како су Христићи смотали њеног брата Лазу и како је тај *йољубац* уништио и њега и њихову мајку. Како су само подло поступили! На брзака увалити девојку песнику осетљиве душе... Извол'те, господине Лазо, на вечеру, а онда, док није успео ни да се окрене, инсценираше кобни пољубац и узвикнуше: „Веридба!“ Шта је јадничак могао него да се ожени. Будала! Уместо да је побегао.

– Ни то не би требало да знаш... осим што ти је речник очајан – прозбори Милица. – А ти си, дакле, ишла да спасаваш Павловића?

– Ма не, то ми уопште није била намера. Уверена сам да господин Павловић и сам уме да се чува.

– О, заиста?! А шта те је онда навело да пођеш у виноград? И како си уопште стигла тамо? И какве су то крпе на теби?

– Па нисам могла у балској хаљини да се шуњам и радим инкогнито. Има у фијакеру згодно месташце, тамо позади међу точковима... Па сам с вама... А крпе, то су неке старе,

Антине. Па да! Зато сам и ишла у виноград. Опкладили смо се. Казао је да никада нећу учинити одважан подвиг увијен у обланду духовитости. Баш тако се изразио. Е сад ће да види ко не може. Никада ме неће претећи! – узвикну Ленка с подигнутом песницом, па се врати на столицу, претерујући у истицању префињене скрушености. – А пошто ћеш ме сигурно питати, бако, ево казаћу ти. Из ове ујдурме научила сам да је узбудљиво понекад се маскирати, да то много добра може да донесе људима, да ричинус ради као сат и да хоћу да се бавим нечим занимљивим, као професор Цвијић. И да, коначно је: нећу да будем учитељица.

Прву праву прилику да се упусти у истраживачки посао Ленка је добила четири године касније. Повод је био трагичан јер је злочин потресао дремљиву београдску варош. Баш у току невеселих припрема за Ленкино венчање са поручником Спасојем Михајловићем, убијен је Анта Јесторовић, Ленкин рођак и најбољи друг из детињства. Страдао је на улици, након вечерњег картања са пријатељима из дворске гарде у Официрском дому, а последњи пут виђен је у друштву свог доброг друга Спасоја Михајловића, који је наредног дана притворен. За полицију су докази били неспорни: Анта и Спасоје су се претходне вечери наочиглед присутних официра посвађали; видно натужтени Михајловић одмах по доласку одвео је друга у страну и нешто му дуго говорио, а Јесторовић слушао и, као у неделу ухваћен школарац, блентаво се смешкао; у Спасојевом дворишту нашли су напола закопан нож, који је нешто раније добио од Анте, а којим је извршено убиство.

Милица Николић је тих дана била заузета тешењем уцвељених рођака, а чак и да није било тако, тешко је

поверовати да би Ленку ма шта спречило да се на мала врата, тачније кроз мишју рупу, провуче и укључи се у истрагу. Почело је наивно. Са Ђуром Димитријевићем отишла је до Официрског дома. Истрага је била у току. Водио ју је члан полиције Врачарског кварта Тихомир Предић. Захваљујући Ђурином утицају и Предићевој усредсређености на посао, дозвољено јој је да присуствује саслушању. Услов је, наравно, био да се држи тихо, у најтамнијем ћошку собе. Нити је била тиха, нити се трудила да остане скрајнута. Постављала је питања, размишљала, закључивала. Убрзо више ни полицајцу Предићу није било чудно њено појављивање на местима на којима се пристојне девојке не срећу. И не само то: навадио се да долази у кућу Николића у Крунској и да разговара с том мршавицом, да слуша њене савете и поступа по њима. Михајловић је мало потом пуштен, а Ленка је, не марећи за бакино противљење ни за Спасојеве мрке погледе, наставила с истрагом.

У читавој ствари нарочито је занимљива била веза између Антине смрти и догађаја који се збио нешто раније, у авалском винограду генерала Костића. Било је то стварно пријатно вече, ако се занемаре Спасојеве реакције на Ленкина иступања. Први који је гласно подржао њене ставове о људској природи и ратовима као њеној последици био је млади генералов братанац Михаило, који се управо вратио из Француске, где је на Сорбони одбранио докторску тезу из области кривичног права. Ту подршку и полутајни разговор под звезданим небом Ленка је добро запамтила, а нису прошли незабележени ни са Спасојеве стране. У јеку тих ситних догодовштина Ленка се затекла у соби с капутима баш кад се у суседној просторији, од које је прва била одељена отвореним вратима, одвијао тајанствени разговор младих официра. Делове тог разговора немогуће је било повезати у смислену целину.